

Т.Маліновська,
*асистент кафедри дидактичної лінгвістики
та літературознавства*

Виразне читання як засіб розкриття підтексту твору

Література – мистецтво слова. З допомогою слова створені її образи і ситуації, що ведуть читача у високий світ людської духовності, будять думку і почуття, кличуть у пошук, допомагають вистояти у скрутні хвилини життя.

Якщо інші види мистецтва (живопис, скульптура, музика) мають безпосередньо предметно-чуттєвий характер своїх образів, то образи літератури приходять до реципієнта в інтелектуальному сприйманні й осмисленні.

Так, ми безпосередньо органами чуттів сприймаємо картину художника, створену за допомогою фарб, висічені з каменю фігури скульптора, музичні образи композитора. І все це – кольори фарб, камінь, дерево чи глина, якими користується скульптор, звуки, що входять у симфонію композитора, – є і в природі, митець лише надає йому такого характеру, що ми бачимо, наприклад, повернення блудного сина – на картині Рембрандта або як Пріам просить в Ахілла тіло Гектора на картині О. Іванова, що відтворені з допомогою фарби; так само в безпосередньому сприйманні хвилюють нас образи Давида чи Мойсея Мікеланджело, і ми навіть не помічаємо, що вони – з каменю; в безпосередньому сприйманні будить наші почуття мелодія пісні, музика опери, танець мистецтва балету.

А образи літератури приходять до нас на основі сприйнятого змісту слова, яке ми почули або прочитали. Слово сприймається як носій такого значення, яке будить уяву читача, розвиває його здатність до співтворчості. Кожен, хто читає літературний твір або слухає його читання, – навчається бути творчою людиною, співавтором письменника. А тому ніщо не може зрівнятися з літературою у її здатності розвивати людину, будити її творчі сили.

Недаремно літературу називають царицею мистецтв. Тому й закономірно, що література була обов'язковим предметом у всіх без винятку типах шкіл, що створювались у минулому.

Як зазначає відомий дослідник літературної освіти в Україні академік О. Мазуркевич, уже в братських школах, що

виникали на території нашої країни в XIV столітті, ставилося завдання вчитися читати і вивчати напам'ять, пояснювати прочитане, міркувати і розуміти [4, с. 37-38]. Високо оцінює уміння виразного читання своїх учнів відомий діяч української освіти Х. Алчевська [4, с. 110]. Сам досвід людського життя свідчить, що слово має особливе значення в духовному становленні людини. Воно є основою, засобом мислення, у мові відображена вся історія народу, світ його уявлень і уподобань. А відтак літературний образ втілює в собі найважливіші духовні сутності буття, і щоб їх по-справжньому глибоко осягнути, необхідно відчутти, зрозуміти ті найтонші відтінки мовлення, які набирають особливого значення в художньому тексті.

Так, наприклад, два кольори української вишиванки у вірші Д. Павличка стають узагальненням всієї долі людської, її радощів і тривоги:

Два кольори мої, два кольори –

Червоне – то любов, а чорне – то журба.

Так само всю глибину любові до матері і величі материнської душі А. Малишко виразив образом українського рушника і далекої дороги, в яку на зорі проводжала його мати –

...І рушник вишиваний на щастя, на долю дала.

Був час, коли читання художніх творів виступало як єдиний шлях осягнення літератури. Були майстри художнього слова, які читали зі сцени і були здатні об'єднати весь зал з допомогою читання єдністю почуття, єдністю ставлення до образів і подій, відображених у слові автора, що звучить у виконанні читача.

Відомий діяч сцени і теоретик мистецтва художнього слова Г. Артоболевський згадує художнє читання, описане М. Горьким: «Вона не актриса, не грає людей. А людьми грає», – підкреслює глибокий вплив на слухачів читання старенької, доброї бабусі Арини Федосової, що заворожувала словом, яке звучало зі сцени, по-новому відкривало світ, збагачувало душу [1, с. 26]. У книзі Г. Артоболевського проаналізовано досвід відомих майстрів художнього слова О. Закушняка, П. Гайдебурова, Д. Журавльова, В. Качалова та інших, для яких оволодіння мистецтвом виразного читання є незмінним засобом проникнення в духовний світ, відтворений письменником у художньому слові [1, с. 5]. На жаль, не можна не сказати, що з розвитком кіно, радіо, телебачення та деяких інших засобів масової інформації читанню стали приділяти менше уваги: щоб прочитати чотири томи книги Л. Толстого "Війна і мир", потрібно кілька тижнів. Для перегляду чотирьох серій кінофільму, створеного за епопеєю Л. Толстого, потрібно два

вечори, в які демонструється по дві серії фільму. Але перегляд кіноекранізацій відомих творів не може замінити їх читання, яке для духовного розвитку людини має виняткове значення і виняткові можливості.

Читання, як підкреслює професор Ю. Борєв, – основна форма художньої комунікації, а його високий естетичний статус пояснюється опорою на мову народу, в якій зберігається величезний досвід попередніх поколінь і сучасності, а також орієнтацією на роботу уяви, співтворчістю читача [2, с. 293]. Це стосується читання взагалі, читання, що розглядається в методиці літератури як основний метод осягнення художнього твору. (М. Кудряшов, Є. Пасічник, Л. Мірошніченко та інших).

Тому ще раз підкреслимо: саме читання пробуджує діяльність естетичної уяви, розвиває читацьку співтворчість, виховує в читачеві художника, а відтак і є найважливішим засобом естетичного виховання й духовно-естетичного розвитку учня.

Говорячи про метод творчого читання, відомий методист М. Кудряшов перелічує прийоми, у яких цей метод проявляється: виразне (в ідеалі художнє) читання вчителя; читання майстрів художнього слова; слухання окремих сцен у виконанні акторів (у записах); навчання виразному читанню учнів та інш. [3, с. 60].

При підготовці виразного читання потрібно, як зазначає Г. Артоболевський, бачити думку, що виражена граматично організованими сполученнями слів, і смисл, який визначається наміром: одна й та ж думка в різних ситуаціях може мати різний смисл. Виразне читання має розкрити підтекст, в якому проявляється тлумачення твору виконавцем; тут доречно згадати думку К. Станіславського про те, що в театр ідуть заради підтексту, – текст можна прочитати і дома.

Методика виразного читання знайшла відображення у багатьох роботах вітчизняних та зарубіжних авторів. Особливо слід виділити такі роботи: «Аналіз ліричного твору» (Н. Бойко), «Інсценування на уроках літератури і мови» (І. Буряк), «Мистецтву красномовства слід навчати. Система роботи по засвоєнню теоретичних понять із виразного читання: 5 клас» (Л. Гладишева), «Мистецтво слова і характер його сприймання» (А. Лісовський), «До питання про специфіку осягнення мистецтва слова» (А. Ситченко) та ін.

Проте, мабуть, потрібно підкреслити найголовніше: виразне читання – це читання, що виражає задум автора, той смисл, який хоче передати автор людям і який визначає мету читання. Отже, учні, які вчаться виразно читати, вчаться розуміти

духовну сутність твору, те основне, що хотів сказати автор людям. Тому виразне читання – є винятково важливим засобом розвитку любові до літератури і виконання завдань літературної освіти учнів.

Розглянемо конкретно, як реалізуються ці положення на практиці.

1. Прочитайте текст згідно з правильною вимовою голосних і приголосних звуків.

І ти смієшся, й даль ясніє,
І серце б'ється, як в огні,
І вид пречистої надії
Стоїть у синій глибині (М. Рильський).

Коли дзвенять черешні
В медовому цвіту,
Узори нетутешні
Із цвіту я плету (М. Рильський).

Поглянь, уся земля тремтить
В палких обіймах ночі,
Лист квітці рвійно шелестить,
Траві струмок воркоче (О. Олесь).

Шалені темпи. Час не наша власність.
Фантастика – не мріяв і Жюль Верн.
Кипить у нас в артеріях сучасність.
Нас із металу виклепав модерн (Л. Костенко).

2. Прочитайте тексти. Визначте логічні наголоси й паузи. Навчіться змінювати темп і ритм читання відповідно до змісту тексту. Інтонаційно правильно прочитайте текст із вставленими словосполученнями.

Ще вчора була я висока, як вежа.
Здається, ще трохи – дістану зеніт.
І раптом, як вибух, – обвал і пожежа.
Розтروщений камінь – уже не граніт.
Руйновище віри, і розпач, і розпач!
Під попелом смутку похований шлях.
Зажурені друзі сахнулися врозтіч.
Посіяне слово не сходить в полях.
На те й погорільці, - будуємо хатку.
Над хаткою небо. А знов голубе.
Найвище уміння – почати спочатку
життя, розуміння, дорогу, себе (Л. Костенко).

Люди дивуються, що я весела: надійсь, горя-біди не знала. А я зроду така вдалася. Уродись, кажуть, та і вдайся... Було, мене й б'ють (бодай не згадують) – не здержу серця, заплачу, а роздумаюсь трохи – і сміюся. Бува лихо, що плаче, а бува, що й скаче, – то так і моє лишенько (Марко Вовчок).

3. Прочитайте тексти. Визначте характер підтексту. Зверніть увагу на окличні, питальні, спонукальні речення (при їх наявності в тексті).

– Як тиспіваш, Півне, веселенько...

– А ти, Зозуленько, ти, зіронько моя,

Виводишгарно так і жалібненько,

Щоінодіаж плачу я...

Як тількищопочнешспівати,

Не хочеться й пшениченькикляувати, –

Біжиш в садок мерщій... (Л. Глібов).

Заглянув Черевань у пекарню:

–Е, каже, – та се ж ти мені й жениха привіз, панебгате! (А в пекарні давно вже сидів Петро Шраменко, розмовляючи з Череванихою і з її дочкою Лесею). Бач, як у їх весело! Не так, як у нас! Щебечуть, наче горобці. Що то за милий вік молодецький! Веди ж, Василю, гостей у світлицю, а я поздоровкаюсь із молодим Шраменям (П. Куліш).

Використана література:

1. Артоболевский Г. В. Хдожественноечтение. – М.: Просвещение, 1978. – 267 с.

2. Боров Ю. Б. Эстетика. – 4-е изд., доп. – М.: Политиздав, 1988. – 496 с.

3. Кудряшов Н. И. Взаимосвязьметодовобучения на уроках литературы. – М.: Просвещение, 1981. – 190 с.

4. Мазуркевич О. Р. Нариси з історії методики української літератури. – К.: Рад. школа, 1961. – 376 с.